

POST-SOVYET DÖNEMDE RUSYA VE YENİ ORTA DOĞU POLİTİKALARI

Arif AKBAŞ¹

ÖZET

Bu makalede post-Sovyet döneminde Rusya'nın Orta Doğu politikası Max Weberci verstehende/ yorumlayıcı ve anlamlandırıcı bir yaklaşımla incelenmeye çalışılacaktır. Eskiden iki bloklu dünya zamanında tüm emperyal hırslar açıkça sergilenmekteydi. Sovyetler Birliği tüm dünyada etki alanını olabildiğince genişletmek istiyordu. Amerika Birleşik Devletleri ise Batı ülkeleriyle birlikte bu etkiyi kırmak için ortak hareket ediyordu. Diğer yandan NATO aracılığıyla Sovyetleri kuşatma siyaseti gütmekteydi. Böylece ana rakibi olan Rusya'nın iştahını sınırlamak için tüm doğu çevresini bu etkiyle fethetmeye çalıştı. Birleşik Devletler'in Afganistan gibi komünist fikirlerin gelişmesine pek uygun olmayan bir ülkeyi işgal etmesinin nedeni buydu. Doğu Blokundaki güçler birdenbire Doğu'da nüfuz kazanmak için ABD'yle hatta İran ve Türkiye'yle savaşmaya bile değmeyeceğini anladılar. Rusya ve Orta Doğu meselelerini değerlendirirken bu iki süper gücün rekabet durumlarını dışarıda bırakmak yanlış olur. Bu rekabet durumu iki ülke açısından Orta Doğu'da bölgesel güç olma adına hala devam etmektedir. Rusya'nın Orta Doğu'daki bütün ülkelerle ilişkileri vardır. Tarihsel olarak burada, özellikle Türkiye, Osmanlı İmparatorluğu ile Afganistan ve son zamanlarda Suriye'yi desteklemek için sayısız savaşa katılmıştır. Bugün, Rus siyaset kurumu Orta Doğu ülkeleriyle uğraşırken, emperyal dönemlerde yaptığı gibi davranmaktadır. Genellikle bölgedeki ülkelere geniş ve diplomatik hatta askeri destek verip kendi çıkarlarını korumaktadır.

Anahtar Kelimeler: Rusya, Orta Doğu, Türkiye, İran, Suriye

¹ Arif Akbaş (Öğr. Gör.), Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Yıldızeli Meslek Yüksekokulu, Pazarlama ve Reklamcılık Bölümü, Halkla İlişkiler ve Tanıtım Programı/ Marmara Üniversitesi, Orta Doğu ve İslam Ülkeleri Araştırmaları Enstitüsü, Ortadoğu Sosyolojisi ve Antropolojisi Anabilim Dalı Doktora öğrencisi, İstanbul, Türkiye, Eposta: arifakbas@marun.edu.tr ORCID: 0000-0002-8480-4350

RUSSIA AND THE NEW MIDDLE EAST POLICIES

IN THE POST-SOVIET PERIOD

ABSTRACT

In this article, Russia's Middle East policy in the post-Soviet period will be examined with an interpretive and meaningful approach by Max Weber's *verstehende*. In the past, all imperial ambitions were openly displayed in the bi-bloc world time. The Soviet Union wanted to expand its sphere of influence all over the world as much as possible. The United States, on the other hand, was acting jointly with Western countries to break this effect. On the other hand, it pursued a policy of encircling the Soviets through NATO. Thus, he tried to conquer the entire eastern periphery with this effect in order to limit the appetite of his main rival, Russia. This is why the United States invaded a country like Afghanistan that was not well suited to the development of communist ideas. Eastern bloc powers suddenly realized that it was not worth fighting the United States or even Iran and Turkey to gain influence in the East. It would be wrong to exclude the rivalry of these two superpowers while evaluating the issues of Russia and the Middle East. This rivalry still continues for the two countries to become a regional power in the Middle East. Russia has relations with all countries in the Middle East. It has historically participated in numerous wars here, particularly in support of Turkey, the Ottoman Empire and Afghanistan, and more recently Syria. Today, the Russian political establishment, when dealing with Middle Eastern countries, behaves as it did in imperial times. It generally provides broad and diplomatic and even military support to countries in the region and protects its own interests.

Keywords: Russia, Middle East, Turkey, Iran, Syria

РОССИЯ И НОВАЯ БЛИЖНЕВОСТОЧНАЯ ПОЛИТИКА В ПОСТСОВЕТСКУЮ ЭПОХУ

Краткое содержание:

В этой статье будет предпринята попытка проанализировать ближневосточную политику России в постсоветский период с интерпретативным и содержательным подходом Макса Веберчи *verstehende*. В прошлом, в библоковое мировое время, открыто демонстрировались все имперские цели. Он связан со сферами влияния Войск по всему

миру. Соединенные Штаты, с другой стороны, действуют совместно с западными странами, чтобы сломать этот эффект. С другой стороны, он проводил политику окружения щитом со стороны НАТО. Таким образом, он пытался таким образом завоевать всю восточную периферию, чтобы ограничить господство своего главного соперника, России. Комбинированные таблицы использовались из-за того, что администрация вторжения в королевство вряд ли подходила для коммунистических структур, таких как Афганистан. Страны Восточного блока внезапно осознали, что не стоит воевать с США или даже с Ираном и Турцией, чтобы выиграть корабли на Востоке. Было бы неправильно ориентироваться на конкурентную ситуацию этих двух сверхдержав, оценивая вопрос России и Ближнего Востока. Это соперничество все еще продолжается во имя того, чтобы две страны были местной силой на Ближнем Востоке. Россия поддерживает отношения со всеми странами Ближнего Востока. Исторически он участвовал здесь во многих войнах, особенно в поддержку Турции, Османской империи и Афганистана, а в последнее время и Сирии. Сегодня российский политический истеблишмент в отношениях со странами Ближнего Востока ведет себя так же, как и в имперские времена. Как правило, складские площади в регионе большие, и бункерная линия защищает свои интересы, оказывая военную поддержку.

Ключевые слова: Россия, Ближний Восток, Турция, Иран, Сирия

Giriş

Sovyetler Birliği'nin sona ermesi, Rusya'nın dış politikasının dünyanın birçok yerinde yeniden değerlendirmesine yol açtı, en çok da Orta Doğuda (Talal, 1999, s.5). Putin'in Orta Doğu politikaları 1950'ler, 1960'lar ve 1970'lerdeki Sovyet davranışlarını anımsatmaktadır. Rusya yalnızca Orta Doğudaki çıkarlarının peşinden koşmamaktadır, aynı zamanda bölgedeki Batı hedeflerini ve çıkarlarını alt üst etmek için bölgesel aktörlerle (İran ve Beşar Esad) aktif olarak çalışmaktadır. Putin, tıpkı Soğuk Savaş'ın sona ermesini takip eden on yılda Batı'nın Rusya pahasına kâr elde etmeye çalıştığına inandığı gibi, Batı'nın pahasına kâr elde etmeyi ummaktadır (Talal, 2015, s.92). Başkan Putin, görev süresi boyunca Rusya'nın Orta Doğudaki konumunu yeniden inşa etmek için çalışmıştır. Rusya'nın yakın ve Orta Doğu kavramlarından anladığı bölge Pakistan'dan Kuzey Afrika'ya kadar uzanmaktadır. 2003-2004'te, Birleşik Devletler Irak'taki savaşla meşguldü. Rusya, bu meşguliyet zamanında Orta Doğuda açık bir kapı/ fırsat yakalamıştır. Bu fırsatla Orta Doğudaki faaliyetlerini arttırmaya başlamıştır (Magen, 2013, s.31).

Rusya'nın Orta Doğudaki politikası birkaç varsayıma dayanmaktadır. 21. yüzyılın ilk çeyreğinde, Orta Doğu'nun küresel önemi enerji zengini bir bölge olması ve doğuya ulaşım yolları üzerinde bulunması nedeniyledir. İki kutuplu dünyanın sona ermesi sonucu küreselleşme neticesinde Orta Doğu yönetim açısından bir boşluğa sürüklenmiştir. Doğu ülkelerindeki bu ideolojik iktidar boşluğu; dini pratiğe dönüşe, milliyetçiliğe, istikrarsızlığa ve çatışmalara neden olmuştur. Üstelik sorun bölgede nükleer silahların bulunması sebebiyle her geçen gün daha da içinden çıkılmaz hale gelmiştir (Magen, 2013, s.31). Küresel ısınma sonucunda kritik kaynaklar olan su ve gıda tedariki de gittikçe zorlaşmaktadır. Bölgedeki siyasi liderlerdeki nesiller arası değişimler ve halkın ruh halindeki başkalaşmalar, gelecek konusunda belirsizliklere yol açmaktadır. Bölge, uluslarının kalkınması ve modernleşmesi ihtiyacı gerektiği gibi aşıkârdır. Sosyo-ekonomik ve politik olarak yaşanan düzensizliklerin giderilmesi için çalışmalar yapılmalıdır. Ayrıca, Arap-İsrail siyasi süreci teşvik edilmeli, karşı taraflar arasında arabuluculuk yapma girişimleri her ne kadar boşa çıksa da devam ettirilmelidir. Tüm bunların ışığında, yeni yaklaşımlar hayati önem taşımaktadır. Bölgenin sorunlarının çözülmesi için temel ön koşul geleneksel entegrasyonu teşvik eden başarılı bir bölgesel atılıma bağlıdır. Bölge uluslarının siyasi sistemleri barışçıl siyasi süreçlere dâhil edilmeli ve böylece iyileştirilmelidir (Magen, 2013, s.32).

Amerika Birleşik Devletleri agresif bir bölgesel modernizasyon politikası izlemektedir. Yabancı standartların empoze edilmesiyle kendini gösteren demokratikleşme, geleneksel Müslüman toplumlarda tam tersine bir süreç vermiştir. İlan edilen hedeflere muhafazakâr ve radikal güçler direnmiştir. Bölgesel güvenlik tehlikeye girmiş, uluslararası terörizm daha da büyük bir tehlikeye dönüşmüştür. Orta Doğuda nükleer enerji/güç elde etme arzusu yabancı müdahalelerinin doğrudan bir sonucudur. İran'ın maruz kaldığı artan baskıya karşı tam tersine hareket etmesinin bölge istikrarsızlığına katkıda bulunduğu ifade edilmiştir. Arap dünyası, İslami radikalizme karşı yürütülen savaşı kendisine karşı gerçekleşen bir savaş olarak görmektedir. İslam'ın kendisine yöneltilen Batı yanlısı eleştiriler, Batı karşıtlığı olarak geri dönmektedir. Amerika'nın bölgeden geri çekilmesiyle Rusya buradaki boşluğu kendisinin dolduracağına inanmaktadır. (Magen, 2013, s.33)

Rusya'nın Orta Doğu'daki Dış Politikası

Son on yılda, özellikle de Ukrayna'da savaşının patlak vermesinden bu yana geçen yıllarda Rusya'nın dış politikası dramatik bir değişim geçirdi. Rusya Federasyonu Başkanı Vladimir Putin, Rusya'nın bir süper güç ve küresel siyasette önemli bir kilit oyuncu olarak

nüfuzunu pekiştirmek için büyük çaba harcamaktadır. Mevcut statükoyu bozarak, ABD ve Batı ile yeni zorlu bir güç dengesi yaratmaktadır. Emperyalist bir vizyonla, karmaşık stratejik düşüncelerle ve küresel kaynakların kullanımıyla motive olan Kremlin aktif, iddialı ve meydan okuyan bir dış politika izlemektedir (Marom, 2023, s.1).

Bu doğrultuda Putin, özellikle 2012'den beri, Rusya'nın Orta Doğu'nun yanı sıra Orta Asya, Doğu Avrupa, Kafkasya ve Afrika'daki varlığını ve nüfuzunu artırmaya çalışırken, ABD buna engel olmaktadır. Rusya ise NATO ve AB'nin genişlemesini engellemektedir. Ancak bu noktada, Ukrayna'daki savaşın tırmanması Moskova'nın Orta Doğu'daki ilişki ve çıkarları haritasında kritik bir dönüm noktasına yol açmaktadır. Bu süreçte İran ve Rusya'nın en büyük galip olarak ortaya çıkması içten bile değildir. Suriye'den askeri çekilme şimdilik düşünülmemektedir. Bu hamle, İsrail ile gerilimi artırırken yalnızca Tahran'ın gücünü ve statüsünü yükseltmeye katkıda bulunmakla kalmıyor aynı zamanda Rusya'nın müdahalesinin geri çekilmesini de ötelemektedir. Bu durum dünyanın en büyük ve değişken bölgelerinden biri olarak kabul edilen bir coğrafyada zaten kırılğan olan güçler dengesini bozmaktadır. (Marom, 2023, s.2) Rusya "İran ve Suriye ile kurduğu yakın ilişkiler sayesinde bu ülkeler üzerindeki etkisini giderek artırmaktadır." (Sinkaya, 2016, s.24). Rusya ayrıca bu iki ülkeye büyük miktarda silah tedarikinde de bulunmaktadır. (Kemaloğlu, 2013, s.58)

Rusya'nın Orta Doğu politikası, öncelikle jeopolitik kaygılarından kaynaklanmaktadır. Bölge, Rusya Federasyonu için bir öncelik olmasa da Rusya'nın yeni farkına vardığı askeri gücünü ve istikrara giden yolları bulurken krizleri etkileme yeteneğini gösterebileceği bir arena haline gelmiştir. Bunun dışında, devam eden gerilimlere rağmen Batı ile ve en başta da ABD ile Orta Doğu gündemi, bir dizi konuda potansiyel Rus-Amerikan etkileşimi için tek alandır. Rusya'nın politikalarının pragmatizmi ve ideolojik olmayan doğası nedeniyle bölge devletleri ve devlet dışı aktörlerle ilişkilerini güçlendirmeyi ve genişletmeyi başarmıştır. Ancak yine de temel çıkarların farklılığından kaynaklanan bazı çelişkiler varlığını sürdürmektedir. (Zvyagelskaya, 2021, s.71). Rusya, süper güç deneyimiyle yeniden öne çıkacağı yer olarak Suriye'yi seçmiştir. Rusya'nın Orta Doğu'daki jeopolitik çıkarları Batı'ninkilerle örtüşmemekte hatta çakışmaktadır. Arap Baharı'nın bölgede ve bir bütün olarak dünyada etkileri farklı olmuştur. Bölgede hem Rusya hem de Batı küresel terör sorununu ele almaya çalışmaktadır. Bu bölge Rusya açısından ekonomik fırsatlar sunmaktadır. Orta Doğu yeni bir dünya düzeninin anahtarını elinde bulundurmaktadır. (Lukyanov, 2020, s.5).

Orta Doğu, Rus dış politikası hiyerarşisinde kural olarak Amerika, Avrupa, Çin ve önde gelen Asya ülkelerinin arkasında yer almaktadır. Ancak şimdi Kremlin, Rusya'yı küresel bir

büyük güç olarak tanıtma görevini üstlenmiştir. Moskova artık Orta Doğu gibi coğrafi olarak yakın, hidrokarbonlar açısından zengin ve sosyal ve siyasi açıdan istikrarsız bir bölgeyi görmezden gelemez. Körfez Savaşı'nın başlangıcında Orta Doğu'daki askeri-politik varlığını terk eden Sovyetler Birliği, sadece bölgede değil, dünyadaki konumunu da kaybetmiştir. Başkan Putin, Rusya'yı Orta Doğu'ya geri getirerek, Gorbaçov döneminde kaybedilen pozisyonu geri kazanmak üzere etkisi eski SSCB sınırlarının ötesine uzanan bir güç statüsü kurmuştur. Diğer bir deyişle, Putin'in Orta Doğu'daki temel hedefi, Rusya'nın statüsünü yükseltmek ve dünyanın en istikrarsız bölgelerinden birinde önemli bir dış güç olarak rolünü güvence altına almaktır. (Vasiliev, 2018, s.8-9).

Rusya'nın Orta Doğu stratejisinde önemli görevleri vardır. Etkisi eski SSCB cumhuriyetlerinden Rusya topraklarına ve en yakın komşularına yayılabilen İslami aşırıcılığın ve radikalizmin kontrol altına alınması ve zayıflatılması gerekmektedir. Bölgedeki dost güçlere ve rejimlere destek verilerek uzun vadeli jeopolitik ittifaklar oluşturulacaktır. (Trenin, 2016, s.2). Rusya, bölgede ve sınırlarında sınırlı bir askeri varlığın bulunmasını istemektedir. Sınırlarında bulunan NATO güçlerini bir tehdit olarak görmektedir. Silah, nükleer yakıt, petrol ve gaz, gıda vb. için bölgesel pazarlardaki Rus varlığının genişletilmesini istemektedir. Basra Körfezi'nin zengin ülkeleri de dâhil olmak üzere Rusya'ya yatırım çekmek için hazırlıklar yapılmaktadır. Körfez ülkelerindeki önemli petrol ve gaz tedarikçileri ile koordinasyon sağlanarak enerji fiyatları korunmalıdır. (Trenin, 2016, s.3) Bugün Moskova'nın öncelikli Orta Doğu politikaları içinde, Suriye'de barışçıl bir çözüm bulmak için ABD ile birlikte çalışmak; yaptırımların yakında kaldırılacağı İran ile bağların genişletilmesi ve güçlendirilmesi; Mısır, Irak ve hem Suriyeli hem de Iraklı Kürtlerle yakın ilişkiler sürdürmek; Tahran'dan Kahire'ye dost ülkeler ekseninin oluşturulması; mümkün olduğu ölçüde Suudi Arabistan ve Basra Körfezi'ndeki diğer devletlerle pragmatik ilişkiler kurmak; İsrail ile koordinasyon sağlamak yer almaktadır. (Trenin, 2016, s.4).

Rusya'nın Orta Doğu'daki Etkinliği

Uluslararası arenada olayların tırmanmaya en yatkın bölgelerden biri olan Orta Doğu, diğerlerinin yanı sıra ana deniz yollarına ve ticaret yollarına erişilebilirliği, yakınlığı nedeniyle Kremlin tarafından stratejik öneme sahip karmaşık bir jeopolitik alan olarak algılanmaktadır. Enerji kaynaklarına ve bunların Avrupa'ya giden ikmal yollarına ve bölgenin Rusya'ya NATO'nun hâkimiyetine karşı cüretkâr bir varlık oluşturması için sunabileceği fırsatlar vardır. Süper güçler için bir rekabet-çatışma bölgesi ve çeşitli diplomatik, ekonomik ve güvenlik hedeflerinin, olaylarının ve süreçlerinin stratejik bir kesişimi olan bu bölge, aynı zamanda

çeşitli bölgesel ve küresel çıkarların da bir sentezini sunmaktadır. Bu nedenlerle Orta Doğu, Rusya'nın dış politika öncelikleri listesinin başında yer almaktadır.

Rusya açısından Orta Doğu, geo-stratejik çıkarlarını korumak, varlığını pekiştirmek ve bölgedeki nüfuz çemberini silah temini ve askeri yardım yoluyla genişletmek, ilişkilerin gelişmesi ve güçlenmesi için bir fırsat sunmaktadır. Bölge ülkelerinin çoğuyla iş birliği halindedir. (Örneğin, Mısır'da nükleer reaktörün inşası için anlaşma ve Libya'daki iç çatışmaya dâhil olma girişimleri) Dahası Orta Doğu, Rusya'nın kendisini uluslararası bir arabulucu ve bölgesel istikrara (Suriye'deki iç savaşa ve İran'ın nükleer programına müdahalesi gibi) başkanlık eden lider bir oyuncu ve güçlü bir süper güç olarak konumlandırabileceği bir platformdur. Bu ise ABD'yi ve diğer rakipleri NATO ve AB'yi engelleyici etki alanları yaratmaktadır. (Marom, 2023, s.1-2).

Rusya ve İran İlişkileri

Sovyet sonrası dönemde Rusya ile İran arasındaki ekonomik iş birliği yakınlığını korumaktadır. Rusya'nın da desteğiyle İran'da çok sayıda sanayi tesisi inşa edilmiştir. SSCB'nin çöküşü ikili ilişkilere ağır bir darbe vurmuştur. Rusya'nın Orta Doğu'daki en önemli müttefiki olan İran, özellikle nükleer programı etrafında ve son zamanlarda ülke çapında yayılan kitlesel sivil protestolar nedeniyle uluslararası toplumdan büyük ilgi görmektedir. Aynı zamanda Ukrayna'daki savaş ve özellikle Rusya'nın askeri eksiklikleri, tüm Orta Doğu bölgesini etkisi altına alan iki ülke ilişkilerinde bir dönüm noktası yaratmıştır. Bu hiçbir zaman sıkı müttefik olmayan Moskova ve Tahran'ın ilişkilerini "tam askeri iş birliğine" yükseltmesinden kaynaklanmaktadır. Rusya Dışişleri Bakanlığı'na göre askeri ortaklıklarını "benzeri görülmemiş bir düzeye" yükseltmiştir. Buna önümüzdeki birkaç hafta içinde İran'a ulaşması beklenen Sukhoi-35 savaş uçaklarının tedariki de dâhildir. Gelişmiş hava savunma sistemleri (S-400), füzeler ve saldırı helikopterleri yakında İran'da olacaktır. Bu, geçtiğimiz aylarda İran tarafından Rusya'ya sağlanan ve Rusya tarafından Ukrayna genelinde hayati altyapıların yaygın bir şekilde imha edilmesi için kullanılan yüzlerce balistik füze, binlerce gelişmiş İHA ve intihar uçağı karşılığında verilmiştir.

Ayrıca ABD istihbaratı, geçen Kasım ayında Moskova ile Tahran arasında İran'a ait bir İHA üretim tesisinin Rusya'da inşa edilmesi için gizli bir anlaşma imzalandığını ortaya çıkarmıştır. Böyle bir üretim kabiliyetine sahip olmak, Rusya'nın, kullanımı geçtiğimiz haftalarda Avrupa'daki savaşın stratejisini ve gidişatını değiştiren daha düşük maliyetli - ancak ölümcül - silah cephaneliğini önemli ölçüde yükseltmesine izin verecektir. İran için yaklaşık bir milyar dolar değerinde olduğu tahmin edilen anlaşma kapsamında Tahran, Moskova'ya

ilgili bilgi birikimini ve bu alanda uzmanları tedarik etmeyi bile kabul etmiştir. Tüm bunların ışığında, İran ve Rusya'ya yönelik ekonomik yaptırımların sıkılaşmasına yol açması beklenen, büyüyen bölgesel ve küresel tehdidi ve onun değişen niteliğini ve kapsamını gözden kaçırmak zordur.

Moskova ile Tahran arasında giderek derinleşen ilişkiler, bölgedeki Amerikan hegemonyasını azaltmayı amaçlayan bu stratejik ittifakı besleyen çok çeşitli uzun vadeli diplomatik, ekonomik ve güvenlik çıkarlarına dayanmaktadır. Bu ilişkiler, her ülkenin farklı siyasi kültüründen, dünya görüşünden ve ideolojisinden kaynaklanan karmaşık bir “aşk-nefret” ölçeğinde, iş birliklerinde ve köklü bir güvensizlikte var olmuştur. Yıllar boyunca - diğerlerinin yanı sıra Rusya'nın İran'ın nükleer altyapısının inşasına yatırım yapması ve aynı zamanda Tahran'a yönelik uluslararası yaptırımlara katılmaması nedeniyle - zorluklardan payına düşenden fazlasını gören ikili arasındaki ilişkiler, o zamandan bu yana güçlenmiştir. İran'ın bu konuda görünüşte tarafsız bir tutum sergilemesine rağmen savaşın patlak vermesinden sonra sahada çeşitli gruplarla yer aldığı da artık bir gerçektir. Bunun nedeni, geçtiğimiz on yılda Suriye'deki güç üssünü sağlamlaştırma yönünde hareket eden Tahran'ın bunu Rusya'nın himayesinde yapmasıdır. “Gizli” yürütülen bu faaliyetler, İran'ın Suriye'deki dini, sosyal, eğitimsel ve ekonomik altyapılar gibi kritik sistemleri ele geçirmesini sağlamıştır.

Sistematik bir bakış açısıyla bu faaliyet, Suriye'nin toparlanmasına yardımcı olabilecek her türlü siyasi reform ihtimalini baltalıyor ve işleri daha da kötüleştirmektedir. Rusya'nın, ilişkileri değişken dokusuyla bir tampon ve dengeleyici işlevi gördükten ve özellikle de ülkedeki günlük müdahilliğinin daralmasına hizmet ettikten sonra, Suriye'deki varlığını azaltmak, İran'ın nüfuzunu, kontrolünü ve gücünü artırırken İsrail ile güvenlik iş birliğini azaltmak anlamına gelmektedir. Bu, Tahran'ın güvenini her zamankinden daha fazla artırmayı gerektirecek bir yapı oluşturmaktadır. Bu anlayış en azından Moskova'nın İran İHA'larına karşı bağımlılığı ışığında Batı'da daha fazla bir gerginlik yaratmaktadır. Ayrıca Rusya'nın çekilmesi, İran'ın kontrol alanlarını Irak ve Lübnan'a doğru genişletmesine ve böylece Şii güç eksenini güçlendirmesine olanak tanımaktadır. İran'ın bölgede ciddi sosyal ve ekonomik zorluklarla mücadele ettiği kabul edilebilir bir durumdur.

Rusya ve Suriye İlişkileri

Moskova ile Şam arasındaki ilişkilerin incelenmesi, eski Moskova'nın Suriye'deki varlığının, 1970'lerde kurulan ve Putin iktidara geldikten sonra büyüyen, doğası gereği radikal bir şekilde değiştiğini ve Orta Doğu'yu önemli ölçüde etkilediğini göstermektedir. İç savaşın patlak vermesi, Esad rejiminin devrilmesiyle ilgili gerilimler ve daha da önemlisi, İran yanlısı

Batı karşıtı eksenin dağılmasının, 2015'ten bu yana Rusya'nın ülkeye kitlesel müdahalesine yol açmasından kaynaklanmaktadır. Böylece, Suriye'yi Orta Doğu'daki yerini sağlamlaştırmak ve ABD'nin bölgedeki varlığını ve etkisini baltalamak için stratejik bir askeri hedef olarak gören Moskova, Suriye ordusunun yeniden canlandırılması ve Alevi rejiminin istikrar kazanmasına yardım etmeyi üstlenmiştir. Bunu, saldırı helikopterleri ve jet avcı uçaklarının yanı sıra füzeler ve savunma sistemlerini içeren bir dizi askeri yapı oluşturarak, isyancı güçleri püskürtmeye, askeri çatışmayı ve iç gücü yatıştırmaya yardımcı olmak için Suriye genelinde binlerce asker konuşlandırarak yapmaktadır. Ek olarak, Suriye'ye müdahil olması, Rusya'nın Akdeniz havzasında deniz ve hava hareket özgürlüğünü sağlamasına ve hatta sıcak su limanlarındaki deniz yollarına ve ticaret yollarına ve Suriye petrol ve gaz sahalarına yakınlık ve erişim sağlamasına izin vermiştir. Ve bu yeterli değilse, Suriye, Rusya için Gürcistan'daki savaştan [2008] çıkarılan dersleri test edebileceği ve en son silah sistemleri için denemeler yapabileceği ve hatta Suriye'yi kendisine bağlayabileceği bir tür gelişmiş test alanı haline gelmiştir. Yapılan uzun vadeli anlaşmalar Rusya'nın bölgede daha uzun süre kalabileceğini göstermektedir.

Yine de Rusya'nın varlığının kısıtlanması, hali hazırda nispeten küçük bir askeri güç olmasına rağmen, meselenin kapsamdan çok stratejik öneme sahip olması nedeniyle, Suriye'deki ve tüm bölgedeki ilişki dinamikleri açısından önemli sonuçlar doğuruyor. Savunma sistemlerinin (S-300) Ukrayna'ya, binlerce asker, yüksek rütbeli general ve paralı askerlerle birlikte -çoğunluğu İsrail için en büyük stratejik öneme sahip bir bölge olan- Suriye'nin güneybatısından transferi, bir boşluk yaratıyor, İran ve Hizbullah askeri varlıklarını ele geçirebilir ve pekiştirebilirler. Ağırlıklı olarak İran etkisinin artması ve genişlemesi olan bu değişiklikler, tüm Suriye'yi sarsabilir ve hatta Suriye'yi yeniden iç savaşa sürükleyebilir. Böylece, ABD'nin 2011'de Irak'tan çekilmesinin sonucuna benzer şekilde bir sonuçla karşılaşılabilir.

Dahası, İran'da büyüyen kitlesel protestoların Suriye'deki kaos ve iç savaşla birleşmesi, Arap Baharı gibi ve hatta daha kötüsü gibi tüm Orta Doğu'yu ciddi şekilde istikrarsızlaştıracak şok dalgaları yaratabilir. Dolayısıyla Kremlin'in Suriye'deki kırılğan statükoyu bozan, dengeyi İran'ın lehine çeviren ve Moskova ile Kudüs arasındaki gerilimi derinleştiren hamlelerinin yanı sıra İran'ın oluşturduğu güvenlik riskini de artırdığı görülüyor. Tüm Orta Doğu ve uluslararası arenada güç dengesi ve bloklar arası rekabet daha da kızışabilir. Tüm bunlar, esas olarak, bir yandan İran'la nükleer müzakerelerin başarısızlığı ve ABD'nin bölgedeki varlığının ölçeğinin küçülmesi, diğer yandan İran ile Çin arasındaki stratejik ittifak ve Çin'in Orta Doğu'ya artan müdahalesi zemininde oluyor. İstikrarsızlığın daha fazla büyümesi beklenebilir.

Rusya ve Türkiye İlişkileri

Ekonomik iş birliği, Soğuk Savaş'ın sona ermesinden bu yana Rusya-Türkiye ilişkilerinin ayırt edici özelliği haline gelmiştir. Soğuk Savaş sırasında ve ondan önceki yıllarda iki ülke arasındaki ilişkileri karakterize eden çatışmalar ve karşılıklı güvensizlik bağlamında, müteakip ikili ticaretin genişlemesi, artan yatırım ve insani bağların güçlendirilmesi ikili ilişkilerin gelişmesine büyük katkı sağlamıştır. 2023 yılı itibarıyla Türkiye, Rusya'nın yedinci büyük ticaret ortağıdır. (TÜİK, 2022, s.1). 2022 yılında Türkiye ile Rusya arasındaki ticaret cirosu olan ihracat 9,5 milyar doları bulmuştur; bu göstergeye göre Türkiye ile olan ticaret hacmi Beyaz Rusya, Kazakistan ve Ukrayna'yı (BDT) geçmektedir. Türkiye'nin Rusya ile yapmış olduğu ihracat ve ithalat diğer ülkelerle mukayese edildiğinde yedinci sırada yer almaktadır. 2022 yılında Rusya'dan 58 milyar dolarlık ithalat yapılmıştır. İki ülke arasındaki ticaret hacmi toplamda 67,5 milyar dolarlık bir yekûnu bulmaktadır. (TÜİK, 2023, s.5). Türkiye'nin ihracat yaptığı ilk yedi ülke ise Almanya, ABD, Irak, Birleşik Krallık, İtalya, İspanya, Fransa'dan sonra Rusya gelmektedir. Türkiye, Rus gazı için (Almanya'dan sonra) en büyük ikinci satış pazarıdır. (Kantörün, 2010, s.87). Türkiye, Rus turistler arasında en popüler tatil destinasyonudur. Rusya-Türkiye ticari ve ekonomik iş birliği konularıyla ilgilenen hükümetler arası organ, Karma Komisyon'dur. Gazprom, Lukoil, Rosatom, Gaz, Magnitogorsk Iron and Steel Works gibi birçok büyük Rus şirketinin Türkiye'de milyarlarca dolarlık projeleri vardır. Ayrıca Rusya'da büyük miktarda inşaat ve müteahhitlik işleri Türk firmaları tarafından yapılmaktadır. 2018'den beri Rus "Rosatom", Türkiye'nin Mersin ilinde ilk Türk nükleer santrali olan Akkuyu'yu inşa etmektedir. Proje, Rus projesine göre 1,2 gigawatt kapasiteli dört güç ünitesinden oluşmaktadır. Türkiye Rusya'dan savunma maksatlı S400 füzeleri de almıştır.

12 Mayıs 2010 tarihinde Rusya Devlet Başkanı Dimitri Medvedev'in Ankara'ya yaptığı resmi ziyarette Rusya ile Türkiye arasında 16 Nisan 2011'de yürürlüğe giren vize rejiminin kaldırılmasına ilişkin bir anlaşma imzalanmıştır. (Şimşek, 2013, s.683). 2016'nın sonundan bu yana, Rusya ve Türkiye, Suriye'deki askeri operasyon nedeniyle de etkileşime girmektedir. Çatışmaların sona ermesini izlemek için bir Rus-Türk komisyonu kurulmuş ve her iki ülkenin askeri havacılık uçuşlarının güvenliğini sağlamaya yönelik bir mutabakat zaptı imzalanmıştır. 18 Ocak 2017'de, Türkiye'nin Rus silahları almaya başlamasının ardından Rus Hava-Uzay Kuvvetleri, tarihte ilk kez Türk Hava Kuvvetleri ile birlikte Suriye'deki terör gruplarına yönelik saldırılara başlamıştır. (SMI, 2017, s.4). Ekim 2019'da Rusya ve Türkiye, Suriye'nin kuzeyinde bir tampon bölge oluşturmak ve Suriye-Türkiye sınırında ortak devriye gezmek için bir anlaşma imzalamıştır. 2020'nin başında, kuzeybatı Suriye'deki düşmanlıklarla bağlantılı olarak Rusya

ile Türkiye arasında yeniden bir kriz çıkmıştır. 27 Şubat 2020 tarihinde Rus Hava-Uzay Kuvvetleri tarafından düzenlendiği iddia edilen hava saldırısı sonucunda 30'dan fazla Türk askeri şehit olmuştur. (Poznyakov, 2020, s.3). 5 Mart 2020'de Moskova'da taraflar, İdlib vilayetindeki durumun çözümüne ilişkin bir anlaşma imzalamışlardır. Türkiye dış politika da Suriye meselesini halletmek için arabuluculuk vazifesini de üstlenmektedir.

Rusya'nın Orta Doğu'daki Mevcut Durumu

Son yıllardaki diplomatik uygulamalarından da görülebileceği gibi, Rusya'nın sınırlarının çok ötesinde askeri nüfuz uygulama yeteneği, Körfez monarşilerinin politikasının daha ihtiyatlı olması için ikna edici bir argüman haline gelmiştir. Orta Doğu'daki durum kendi kendine yavaş yavaş yeni bir normallik durumuna bürünmüştür. Bölgedeki Tunus, Libya, Irak ve Suriye gibi istikrarsızlık kaynağı ülkeler birçok tereddüt olsa da Türkiye sayesinde nefes almaya başlamışlardır. Türkiye bu ülkelerdeki barışın ve demokrasinin stabil hale gelmesi için çalışmaktadır. Kendilerini Arap Bahar'ının merkezinde bulan diğer devletler, tarihsel olarak kendilerine özgü devlet biçimlerine yine geri dönmüşlerdir. Büyük ve orta ölçekli dış güçlerin oyunu, bölgenin kalkınmasında en önemli faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Rusya'nın Orta Doğu süreçlerine güçlü müdahalesi, Basra Körfezi monarşileri ile ilişkileri önemli ölçüde geliştirmiştir. Bu devletler, uluslararası ilişkilerde güç dengesi ve iş birliğine ilişkin zihniyet ve fikirler açısından oldukça arkaiktir.

Bu oyunda Rusya'nın ortakları sadece Batı değil, aynı zamanda İran veya Türkiye gibi bölgesel güçlerdir. Bu ülkelerin ulusal çıkarları, Rusya'nın düşünceleriyle örtüşmeyebilir ve hatta onlarla çatışabilir. Ancak bu, onlarla çalışma ilişkisi kurmanın önünde bir engel değildir. En önemli faktör, İran'ın Rusya'ya mevcut siyasi sistemi baltalamak için hedefler koymasındadır. İran'ın kolektif kurumları ve alandaki uzantıları Batı topluluğunu oldukça rahatsız etmektedir. Türkiye'nin Orta Doğu politikalarında giderek yalnızlaştırılması kalıcı barışın getirilmesini engellemektedir. Amerika ise Türkiye ile birlikte hareket etmek yerine bölgesel YPG-PYD gibi terörist gruplarla iş tutmayı tercih etmektedir. Türkiye, bölgesel güvenlik meselelerine ne kadar müdahil olursa ve bu meselelerde bağımsız bir rol oynarsa, Rusya'nın çıkarları için o kadar iyidir. Rusya'nın Orta Doğu politikasının ardında üç meselesi vardır: Savunmanın güvenliğini ve güvenilirliğini sağlamak; büyük Avrasya'nın inşası, Rusya'da teknolojik bir sıçrama için dış koşulların yaratılmasıdır.

Rusya her zaman kötü şeyleri kendi sınırlarından uzak tutmak istemiştir, bu nedenle bölgedeki bir çıkar, istikrarsızlığın veya aşırılığın Orta Doğu'dan Rusya'ya yayılmasını önlemektir. Rusya ayrıca, özellikle 2011'de Libya'daki gelişmelerden sonra Batı'nın fermente

ettiği rejim değişikliği veya demokrasi teşviki olarak algıladığı şeye karşı kırmızı bir çizgi çekmek istemektedir. Daha yakın zamanlarda, Rusya'nın bölgedeki güvenlik çıkarlarının başka bir boyutu olmuştur. Rusya, NATO'ya karşı bir caydırıcılık vasfını tamamlamak için bölgedeki varlığını, özellikle de Suriye'deki Tartus Limanı ve Khmeimim'deki hava üssüyle desteklemiştir. Temelde Rusya, NATO'yu caydırmak ve bezdirmek için Orta Doğu'daki varlığını araçsallaştırmıştır. Ekonomik olarak, Rusya, özellikle 2014'te Kırım'ın ilhakı ve Batı tarafından Rusya'ya karşı uygulanan yaptırımların ardından, ekonomik bağların daha geniş bir şekilde çeşitlendirilmesiyle ilgilenmektedir. (Alterman, 2023, s.5).

Ancak bu ekonomik çıkarlar her zaman güvenlik çıkarlarının yanında ikinci planda kalmaktadır. Rusya'nın bölgede odaklandığı temel ekonomik çıkarlar, Rusya'nın Orta Doğu'ya silah satışı, nükleer santral inşası, tahıl ihracatı ve Rus turistlerin Türkiye, Mısır gibi yerlere gitmesi olmuştur. Rusya, bir büyük güç olduğunun sinyalini vermek için bölgedeki her bir çatışma dosyasında gerçekten masada yer almaya çalışmaktadır. Bu temel çıkarlar Ukrayna'daki savaşla değişmemiştir çünkü Moskova'daki görüş, Batı'dan kopmanın iyi olduğu yönündedir. Moskova, Batı ile uzun süreli devam eden bir çatışma olacağına inanmaktadır. Orta Doğu ve Kuzey Afrika bu bağlamda Rusya için her zamankinden daha önemli hale gelmiştir. Orta Doğu, Rusya için şu anda çok fazla kaynak ve masraf gerektiren Ukrayna'daki savaşla aynı önceliğe sahip değildir. Bu gerçek, Rusya'nın bölgedeki faaliyetleri üzerinde çeşitli şekillerde iz bırakmaktadır. (Alterman, 2023, s.6). Suriye'de Ruslar tarafından belirli bir dereceye kadar riskten kaçınma görülmektedir. Ukrayna savaşı nedeniyle Ruslar, İran ve Türkiye üzerindeki baskılarını/etkilerini biraz da olsa kaybetmişlerdir. Ancak geniş ilgi alanları ve bölgeye bakış açıları açısından pek bir şeyin değiştiğini söylemek için vakit henüz erkendir.

ABD artık Orta Doğu'nun tartışmasız tek hegemon gücü değil. Amerika'nın rolünün azalması, Rusya, İran ve Türkiye'nin bölgesel güç projeksiyonuna ve Çin'in uzun vadeli ekonomik devlet yönetimi hamlelerine davetiye çıkarmıştır. ABD, bölgesel istikrar, terörle mücadele, nükleer silahların yayılmasının önlenmesi, enerji güvenliği ve İsrail'in güvenliği gibi temel çıkarlarını korumayı amaçlamaktadır. Çin, Rusya ve ABD, derin bir dönüşüm geçirmekte olan Orta Doğu'daki politikalarına farklı bir bakış açıları ve hedefler getirilmelidir. Rusya'nın bir kez daha Orta Doğu'da askeri ve diplomatik bir aktör olduğu Suriye'deki gelişmelerden anlaşılmalıdır. Rusya, Suriye iç savaşına müdahale ettiği 2015 yılından bu yana Orta Doğu'daki askeri ve ekonomik nüfuzu için ek çıkış yolları aramaktadır. Rusya artık Suriye ve Libya'da önemli bir faktör, İran'ın ortağı, Mısır'da emelleri olan bir ortak ve Körfez ülkeleri (özellikle Birleşik Arap Emirlikleri ve Suudi Arabistan), İsrail, Afgan hükümeti, Taliban ile de

muhataptır. Diğer birçok siyasi varlığın yanı sıra Filistin meselesiyle de ilgilenmektedir. Rusya, Yemen’de de bir aktör olup Kuzey Afrika’da genişleyen bir dizi çıkarı vardır. Rusya, bölgesel nüfuzunu derinleştirmek için bu çatışmaları bir takoz olarak kullanmaktadır. İç çatışma yaşayan ülkeler içinde birden fazla tarafı birbirine karşı düşürecek şekilde oyun kurmaktadır. Orta Doğu, Rusya’ya kontrollü bir çekişme için bu tür pek çok fırsat sunmaktadır. Ancak Moskova, kendi tasarladığı bir bölgesel düzeni kurabilmekten yine de uzaktır.

Orta Doğu’da ABD-İsrail iş birliği kalıcı gibi gözükmemektedir. Rusya’nın faaliyetlerinin genişleyen kapsamı kesinlikle İsrail ve ABD’nin çıkarlarını etkilemesine rağmen Rusya şimdiye kadar bölgede ABD ve İsrail iş birliğine temelden meydan okuyamamıştır. Arka planda Çin’in de oynadığı Rusya’nın varlığı, Orta Doğu’daki durumu karmaşık hale getirmektedir. (Wilson Center, 2023, s.11).

Rusya'nın net bir bölgesel stratejisi olmayabilir; gelecekteki rakiplerinin kısa vadeli avantajlarını azaltırken, sürekli olarak kısa vadeli ekonomik, askeri ve siyasi avantajlarını geliştirmeye çalışmaktadır. Rusya, Orta Doğu’daki birçok devlet ve devlet dışı aktörle etkileşim kurma yeteneğine sahiptir. Moskova’nın ilişkilerinin çoğu, en iyi şekilde işlemsel olarak karakterize edilir ve aşılmaz engellerle sınırlandırılır. Orta Doğu ülkeleri Rusya’yı Batı’ya bir alternatif ve bir sinyal olarak görmektedirler. Rusya, Arap hükümetleri için tercih edilen silah tedarikçisi rolünü geri almak için ortak bir çaba göstermektedir. Rusya, Orta Doğuda sonuçları etkili bir şekilde etkilemeye ve şekillendirmeye yönelik hamlelerde bulunmaktadır. Ancak araçsal eksikliği başarabileceklerini sınırlandırmaktadır. Orta Doğu devletleri, herhangi bir Rus stratejisinin uygulanabilirliğini belirlemek için en büyük güce ve aracılığa sahiptir. Rusya’nın çok yönlü diplomatik ilişkilerinin ve son zamanlardaki müdahaleci eğiliminin yerini muhtemelen daha uzun vadeli ekonomi, enerji ve silah anlaşmaları alacaktır. (Sladden, vd. 2023, s.1).

Sonuç

Rusların Orta Doğudaki güçlenen konumu, zorlama veya sızma yoluyla değil, davetle ortaya çıkmıştır. Geçmişte Mısır, Suriye, Cezayir ve Yemen hükümetleri Rusya’yı Orta Doğuya çağırılmışlardı. (Laqueur, 1969, s.296) Geçen on yıl boyunca bölgede Rusya’nın birçok sorunun en yenisi ve açık ara en ciddiisi orada nüfuzunu tesis etmeye çalışmaktadır. Rusya daha önce hiç bu kadar güçlü veya bu kadar iyi organize olmamıştı. Orta Doğu’nun karakterinde temelde değişken yapısı nedeniyle, yüzyılın ilk çeyreğinden beri savaşlar hiç eksik olmamıştır. Orta Doğu ile ilgili olarak Rusya’nın coğrafi konumu özellikle önemlidir. Rusya, Amerika ile mukayese edildiğinde bölgeye daha yakın bir konumda bulunmaktadır. Ruslar tarafından

olmasa da bu durum genellikle Batı tarafından göz ardı edilmektedir. (Wheeler, 1959, s.296) Rusya, sistemik hedeflerini yeniden tanımlamaya çalışırken onların dışında gelişen ulusal siyasetin dinamikleri üzerindeki bölücü süreç, Rus dış politikasının şekillenmesinde belirleyici bir etkiye sahip olmuştur. Rusya'nın Orta Doğu'daki faaliyetleri onu Ukrayna'da Batı ve Çin arasında sıkışmasına neden olmuştur. Batı'nın saldırgan NATO gücü Doğu Avrupa'nın kontrolünün kaybedilmesine neden olmuştur. Bu ise Rusya'nın süper güç statüsü iddiasını etkili bir şekilde sona erdirmektedir. Buradaki savaş Rusya'nın BDT'daki konumunu dahi tehdit eder boyuta ulaşmıştır. Orta Doğu'daki Rus varlığının genişlemesi Rusların ve Arapların ulusal gururu için önemlidir. Arap-Rus yaklaşması Amerika'nın Basra Körfezi'ndeki hayati çıkarlarını derinden etkilemektedir. (Khasan, 1998, s.104)

Rusya'nın Batı yanlısı devletlerle ticari ilişkilerini giderek daha önemli hale getiren, Orta Doğu'da sıkı ekonomik çıkarları vardır. Rusya nükleer silahların yayılmasının önlenmesi ilkesini bu teknolojiyi İran'a satarak delmiştir. Arap-İsrail çatışması ve bölgeye yeni yerleşimciler getirilmesinde Rusya İran tandanslı bir bakış açısı sergilemiştir. Rusya'nın Orta Doğu'daki diplomatik hamleleri, özellikle İran, Suriye, Hamas veya Hizbullah gibi bölgedeki revizyonist Batı karşıtı güçleri desteklediğinde İsrail ve ABD'yi oldukça rahatsız etmektedir. (Dannreuther, 2012, s.543) Sabır, sefaletin ve baskının acı tadı Yeni Rusya'nın Arap-İsrail ikilemine çok daha mütevazı, verimli bir şekilde çözümlerle dengeleyebileceği bir ortamın oluşmasına vesile olabilir. (Kreutz, 2002, s.60)

Rusya'nın Orta Doğu'ya yönelik dış politikasını anlamak için özellikle Suriye İç Savaşı, İran'ın bölgesel operasyonları ve Yemen ihtilafı da dâhil olmak üzere bir dizi Rusya ile ilgili çeşitli Orta Doğulu aktörler arasında hem ayrışma hem de yaklaşma alanlarına bakmak gerekiyor. Yenilenen küresel gerilimlerin Rusya'nın Soğuk Savaş döneminden beri Batı ile yüzleşmesinde Orta Doğu'ya güncel yaklaşımında belirgin bir etkisi vardır. Moskova'yı bölgede daha fazla kazanca iten ekonomik çıkarları ve iç güvenlik mülahazaları olmuştur. Rusya'nın bugün küresel bir oyuncu olarak önemini ancak hem yeni trendleri hem de eski gelenekleri inceleyerek anlayabiliriz. Moskova Ukrayna ve Suriye'deki faaliyetleri nedeniyle büyük bir ambargoya muhatap olmuştur. Bu sorunları askeri güç kullanarak çözmeye çalışması işlerini daha da çıkılmaz hale dönüştürmüştür. (Kozhanov, 2022, s.9) Rusya için Orta Doğu çıkarları açısından son derece önemlidir. Rusya, Orta Doğu ana güç dengesi olarak ABD'nin yerini almaya çalışmıştır. Fakat Ukrayna Savaşı'nın çıkması onu bir miktar bölgede pasifize etmiştir. Rusya, Orta Doğu'da uzun bir müdahillik geçmişinden yararlanmaktadır. Rusya bölgeye coğrafi olarak yakındır. Orta Doğu'da aktif bir diplomasi politikası izlemektedir.

Batı'nın tüm menfi çabalarına rağmen Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin bölgede yetenekli bir oyuncu olmaya devam etmektedir. Orta Doğu konusunda kararsız kalan ABD'nin boşluğunu Rusya ve Türkiye doldurmaktadır.

Kaynaklar:

İnternet Kaynakları:

Alterman, Jon. (2023). Russia in the Middle East After Ukraine. <https://www.csis.org/analysis/russia-middle-east-after-ukraine>. Erişim tarihi (04.06.2023).

Dannreuther, R. (2012). Russia and the Middle East: A Cold War Paradigm? *Europe-Asia Studies*, 64(3).

Kantörün, Ufuk. (2010). "Bölgesel Enerji Politikaları ve Türkiye". *Bilge Strateji*. No: 2(3).

Kemaloğlu, İ. (2013). "Orta Doğu Silah Pazarında Rusya'nın Payı". *Middle Eastern Analysis/ Ortadoğu Analiz*, 5(55).

Khasan, H. (1998). Russia's Middle Eastern Policy. *The Indian Journal of Political Science*, 59(1/4).

Kozhanov, Nikolay. (2022). *Russian Foreign Policy Towards the Middle East: New Trends, Old Traditions*. Oxford University Press.

Kreutz, A. (2002). The geopolitics of post-soviet Russia and the middle east. *Arab Studies Quarterly*, 24(1).

Laqueur, W. (1969). Russia Enters the Middle East. *Foreign Affairs*, 47(2).

Lukyanov, Fyodor. Lavrov, Sergei. Primakov, Yevgeny. (2020). *Russia and the Middle East: Viewpoints, Policies, Strategies*. Minneapolis: East View Press.

Marom, Anat Hochberg. (2023). "Russia's Foreign Policy in the Middle East", <https://idsf.org.il/en/interviews-en/russias-foreign-policy-in-the-middle-east/>. Erişim tarihi (04.06.2023).

Marom, Anat Hochberg. (2023). *Russia's Foreign Policy in the Middle East*. <https://idsf-org-il.translate.google/>. Erişim tarihi (05.06.2023).

Poznyakov, Andrey. (2020). Aviaudar po turetskomu konvoyu v Sirii: Boleye 30 ubitykh. <https://ru.euronews.com/2020/02/27/syria-airstrike-idlib-death-toll>. Erişim tarihi (05.06.2023).

SMI. (2017). Nachal'nik Glavnogo operativnogo upravleniya Genshtaba VS RF general-leyttenant Sergey Rudskoy provel brifing dlya predstaviteley SMI: Ministerstvo oborony Rossiyskoy Federatsii. https://function.mil.ru/news_page/country/more.htm?id=12108689@egNews. Erişim tarihi (05.06.2023).

Trenin, Dmitry. (2016). "Rossiya na Blizhnem Vostoke: zadachi, priority, politicheskiye stimuly". <https://carnegiemoscow.org/2016/04/21/ru-pub-63388>. Erişim tarihi (05.06.2023).

TÜİK. (2023). Dış Ticaret İstatistikleri. www.tuik.gov.tr. Erişim tarihi (05.06.2023).

Wheeler, G. E. (1959). Russia and the Middle East. *International Affairs (Royal Institute of International Affairs 1944-)*, 35(3).

Wilson Center. (2023). Report, Russia in the Middle East: National Security Challenges for the United States and Israel in the Biden Era. <https://www.wilsoncenter.org/publication/report-russia-middle-east-national-security-challenges-united-states-and-israel-biden>. Erişim tarihi (03.06.2023).

Zvyagelskaya, I. D. Bogacheva, A. S. Davydov, A. A. Ibragimov, I. E. Lazovsky, S. O. Samarskaya, L. M. Svistunova, I. A. Surkov, N. Yu. Tyukaeva, T. I. (2021). Rossiyskaya politika na Blizhnem Vostoke. Perspektivy i vyzovy. *Svobodnaya mysl'*, 6 (1690).

Araştırma-İnceleme Kaynakları:

Nizameddin, Talal. (1999). *Russia and the Middle East: Towards a New Foreign Policy*. New York: St Martin's Press.

Nizameddin, Talal. (2015). "Putin's Russia in the Middle East". *The Middle East Book Review*. Vol. 6, No. 1-2.

Sinkaya, B. (2016). "Yeni Orta Doğu Jeopolitiğinde İran-Rusya Eksenini". *Orta Doğu Analiz*, 8(72).

Sladden, James. Wasser, Becca. Connable, Ben. Grand-Clement, Sarah. (2023). Russian Strategy in the Middle East. <https://www.rand.org/pubs/perspectives/PE236.html>. Erişim tarihi (03.06.2023).

şimşek, M. H. (2013). Türk-Rus Vize Serbestlięi Anlaşmasının Turizm Ekonomisine Katkısı The Contribution of Turkey-Russia Liberty of Visa Treaty to the Tourism Economy. International conference on eurasian economies.

Vasiliev, Alexey.(2018). Russia's Middle East Policy: From Lenin to Putin. London: Routledge.